

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв  
Кафедра вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти

**ДИПЛОМНА РОБОТА**

**на тему:**  
**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У  
ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Студентки 2 МСз курсу  
Галузі знань 01 Освіта  
Спеціальності: 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво)  
Додаткової спеціалізації Художня культура

**Бевз Оксани Вікторівни**  
Науковий керівник: канд. пед. наук, ст. викл.  
**Онофрійчук Людмила Миколаївна**

Національна шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_\_\_\_ Оцінка: ECTS \_\_\_\_\_

Голова комісії \_\_\_\_\_

Члени комісії \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ (підпис)

\_\_\_\_\_ (підпис)

\_\_\_\_\_ (підпис)

м. Вінниця – 2018 рік

## **ЗМІСТ**

|                                                                                                                                                        |           |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ВСТУП.....</b>                                                                                                                                      | <b>2</b>  |
| <b>РОЗДІЛ I. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ ОСОБИСТОСТІ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ.....</b>                                                         | <b>6</b>  |
| 1.1. Проблема формування творчих умінь у наукових дослідженнях.....                                                                                    | 6         |
| 1.2. Функції музично-театральної діяльності у творчому вихованні школярів.....                                                                         | 18        |
| <b>Висновки до першого розділу.....</b>                                                                                                                | <b>24</b> |
| <br>                                                                                                                                                   |           |
| <b>РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ.....</b>                                                                                  | <b>26</b> |
| 2.1. Педагогічний вплив музично-театральної діяльності на формування творчих умінь учнів підліткового віку.....                                        | 26        |
| 2.2. Методи арт-терапії у творчому вихованні учнів підліткового віку ....                                                                              | 37        |
| <b>Висновки до другого розділу.....</b>                                                                                                                | <b>45</b> |
| <br>                                                                                                                                                   |           |
| <b>РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</b> | <b>46</b> |
| 3.1. Діагностика рівня сформованості творчих умінь учнів підліткового віку.....                                                                        | 46        |
| 3.2. Хід та результати експериментального дослідження.....                                                                                             | 54        |
| <b>Висновки до третього розділу.....</b>                                                                                                               | <b>66</b> |
| <b>ВИСНОВКИ.....</b>                                                                                                                                   | <b>67</b> |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>                                                                                                                 | <b>70</b> |
| <b>ДОДАТКИ.....</b>                                                                                                                                    | <b>74</b> |

## ВСТУП

Нині педагогічна наука розробляє парадигми компетентнісно зорієнтованого навчання та нові підходи до підготовки особистості до життя в сучасному динамічному світі. На думку фахівців, щоб освіта в новій школі України XXI століття була на високому рівні і стала цікавою для школярів, необхідна системна робота, ефективні напрацювання у вихованні творчої особистості, готової до самоосвіти й саморозвитку.

За концепцією «Нова українська школа» наголошено важливим пріоритетом діяльності МОН оновлення змісту освіти та введення компетентнісного підходу в середній школі, яка має стати осередком виховання справжньої духовності, дбати про спроможність кожної людини реалізувати та скеровувати свій потенціал.

У Рекомендаціях Європарламенту та Ради ЄС названі навички й вміння, які є важливими для перспективи досягнення компетентностей: творчість; критичне мислення; ініціативність; вміння розв'язувати проблеми; оцінка ризику; вміння приймати рішення; вміння конструктивно керувати емоціями; вміння співпрацювати в команді.

В контексті зазначених вимог процес формування творчих умінь учнів набуває важливого значення і залежить від впливу багатьох чинників. Музично-театральне мистецтво, що володіє широким спектром художніх засобів виразності різноманітних мистецтв, містить значні можливості естетичного впливу на особистість. Воно активно сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери дітей, створює умовну реальність, в якій учні вчаться визначати і розвивати свої потреби та інтереси. За допомогою перевтілення в художні образи відбувається невимушене засвоєння моральних норм, розвиток духовних почуттів, творчості.

Проблема творчих умінь і здібностей ґрунтовно досліджено у наукових працях знаних вітчизняних і зарубіжних філософів та культурологів (Г.Сковорода, М.Бахтін, М.Бердяєв, І.Зязюн та ін.), психологів і педагогів (В.Роменець, С.Рубінштейн, В.Сухомлинський, С.Сисоєва, Б.Теплов,

О.Чаплигін та ін.). Висвітленню актуальних теоретичних питань і розробці методології розвитку творчих умінь особистості в процесі музичної діяльності присвячені праці Б.Асаф'єва, Н.Ветлугіної, Б.Яворського та інших дослідників.

Питанню застосування музично-театральних форм і методів роботи у вихованні школярів присвячені науково-методичні розробки Т. Борисової, Т. Гризоглазової, О. Комаровської, Н. Миропольської, О. Хижної та ін.

Останнім часом у педагогічному середовищі зросла увага до процесу музично-театральної діяльності школярів. Але, згідно аналізу художньо-педагогічної практики в середній школі можна констатувати, що вона має епізодичний характер. Відсутність чітких методичних рекомендацій не дозволяє цілеспрямовано використовувати усі можливості цього синтетичного жанру в естетичному вихованні учнів.

Актуальність і недостатня теоретична та методична розробленість проблеми, потреби виховної практики зумовили вибір теми дипломної роботи: «Формування творчих здібностей учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності».

**Об'єкт** дослідження – процес естетичного виховання школярів у системі шкільної освіти.

**Предмет** дослідження – методика формування творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності.

**Мета** дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити методику, яка забезпечить високий рівень сформованості творчих умінь підлітків у процесі музично-театральної діяльності.

**Завдання дослідження:**

1. Розкрити зміст і структуру поняття «творчі вміння» в науковій літературі.
2. Обґрунтувати освітньо-виховні функції дитячого музичного театру.

3. Виявити психолого-педагогічні умови формування творчих умінь підлітків у процесі музично-театральної діяльності.

4. Виокремити критерії та рівні сформованості творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності.

5. Розробити й експериментально перевірити методику формування творчих умінь учнів підліткового віку у процесі музично-театральної діяльності.

**Методи дослідження:** теоретичні (аналіз філософської, психолого-педагогічної, музично-наукової і методичної літератури з досліджуваної проблеми, узагальнення теоретичних та експериментальних даних); емпіричні: спостереження, опитування, анкетування, творчі завдання, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний).

**Практичне значення отриманих результатів** полягає у виявленні шляхів і засобів активізації формування творчих умінь підлітків у процесі художньої діяльності; визначенні умов організації колективного та індивідуального навчання в музично-театральному колективі; узагальненні й поширенні досвіду роботи щодо організації і проведенні культурно-просвітніх заходів. Результати дослідження можуть бути використані у навчально-виховному процесі дисциплін художнього циклу.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (всього 107), додатків. Загальний обсяг – 74 с.

## ВИСНОВКИ

Результати експериментального дослідження проблеми формування творчих умінь учнів підліткового віку в процесі музично-театральної діяльності дозволили сформулювати ряд теоретичних і практичних висновків:

1. Проведеним аналізом психологічної, педагогічної, мистецтвознавчої наукової літератури з даної проблеми, нами констатується: поняття «уміння» має складну психологічну структуру, чим і зумовлюється сила його впливу на розвиток особистості. Дослідники визначають уміння як здібність особистості виконувати дії на основі власного досвіду; як системне явище, що включає взаємопов'язані компоненти, які забезпечують творчу діяльність

Творчі уміння формується і реалізується в діяльності людини, бо кожна діяльність містить у собі елементи творчості.

2. У нашому дослідженні виділена низка *педагогічних умов*, які впливають на формування творчих умінь підлітків.

- синтез засобів художньої виразності музичного і театрального мистецтва;

- використання системи позитивних мотивів та стимулів, що сприяє більш повному розкриттю в учнів ініціативи, творчості;

- створення проблемних ситуацій, що потребують творчого вирішення.

3. Відповідно до структурних компонентів творчих умінь визначено і вмотивовано критерії та показники:

1) ступінь сформованості ціннісних орієнтацій у ставленні до музичного театру (пізнавальний інтерес до музично-театрального мистецтва, мотиваційна спрямованість на художню діяльність); 2) емоційно-пізнавальний рівень художньо-естетичної діяльності (знання з історії, теорії та практики музично-театрального мистецтва); 3) комунікативний – здатність налагоджувати творчі контакти у музично-театральній діяльності (творче спілкування з учителем, однолітками, партнерами, глядачами, акторами, музикантами); 4) діяльнісний - ступінь здатності до самостійної інтерпретації та імпровізації (рівень виконання творчих завдань у різних видах художньої

діяльності).

4. Розроблена методика включала 3 етапи. Мета формувального етапу дослідження полягала в експериментальній перевірці ефективності розробленої методики формування творчих умінь в процесі музично-театральної діяльності підлітків, яка сприяє ефективному оволодінню видами художньої діяльності, прояву естетичних потреб та художніх смаків.

5. З метою формування творчих умінь учнів ЕГ ми використовували такі прийоми та методи: наочно-ілюстративні (спостереження, перегляд музичних вистав та творів мистецтва); проблемно-пошукові (евристичні бесіди), ігрові, інтерактивні тощо.

Аналіз результатів педагогічного експерименту засвідчив, що впровадження музично-театральної діяльності у навчальний процес суттєво стимулює творчий розвиток школярів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / В. Ц. Абрамян. – К. : Лібра, 1996. – 224 с.
2. Ананьев Б. Г. О соотношении способностей и одаренности. Проблемы способностей / Б. Г. Ананьев – М., 1962. – С. 15-31.
3. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 236 с.
4. Апраксина О. А. К вопросу о диагностике музыкальных способностей // Музыкальное воспитание в школе / О.А. Апраксина. – М. : Просвещение, 1985. – Вып. 11. – С. 116.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация педагогического процесса : (В вопросах и ответах) / Ю. К. Бабанский, М. М. Поташник. – [2-е изд.]. – К. : Рад. шк., 1984. – 287 с.
6. Байбара Т. М. Дидактические условия эффективного использования исследовательского метода в обучении младших учеников. автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Т.М. Байбара. – К., 1988. 240 с.
7. Баринова М. Н. О развитии творческих способностей ученика / М.Н. Баринова. – М.: Музыка, 1961. – 60 с.
8. Барко В. І. Як визначити творчі здібності дитини? / В. І. Барко, А. М. Тютюнников. – К. : Україна, 1991. – 79 с.
9. Белобородова В. К. Музыкальное воспитание школьников / Белобородова В.К., Ригина Г.С., Алиев Ю.Б. – М.: Педагогика, 1975.
10. Бернштейн Н. О построении движений / Н. Бернштейн. – М. : Медгиз, 1947. – С. 173-175.
11. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. – К. : Україна-Віта, 1995.
12. Библер В. С. Мышление как творчество / В.С. Библер. – М.: Педагогіка, 1975. – 389 с.



13. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения: в 2-х т. / П. П. Блонский ; под ред. А. Петровского. – М. : Педагогика, 1979. – Т. 2. – С. 30-33.
14. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
15. Божович Л. И. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности / Л. И. Божович ; под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Международная педагог. академия, 1995. – 212 с.
16. Верховинець В.Н. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / В.Н. Верховинець. – К.: Музична Україна, 1989. – 343 с.
17. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини / Н. О. Ветлугіна. – К. : Музична Україна, 1978. – С. 163-165.
18. Вихрущ В. О. Методологія та методика наукового дослідження / В.О. Вихрущ. – Тернопіль: ТАЙП, 2007. – 222 С.
19. Власюк Є. М. З досвіду використання гри у навчанні / Э.М. Власюк // Початкова школа. – 1986. – № 11. – С. 18-20.
20. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психол. очерк / Л. С. Выготский. – [3-е изд.] – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
21. Возрастные и индивидуальные особенности младших школьников / Под ред. Д.Б. Елькониной и Т.В. Драгуновой. М.: Просвещение, 1967. – С. 243-330.
22. Возрастные и индивидуальные различия памяти / под ред. А.А. Смирновой. – М.: Педагогіка, 1979. – С. 21- 26.
23. Вульфів Б.З. Організатор позакласної і позашкільної виховної роботи: Зміст і методика діяльності / Б.З. Вульфів, М.М. Поташник. – К.: Рад. школа, 1984.–214 с.
24. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психол. очерк / Л. С. Выготский. – [3-е изд.] – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.

25. Газман О.С. В школу с игрой: Книга для учителя. / О.С. Газман., Н.Е. Харитоновна. – М.: Просвещение, 1991. – 96 с.
26. Гладкая О.О. О формировании певческих навыков на уроках музыки в начальных классах / О.О. Гладкая // Музыкальное воспитание в школе. – 1979. – Вып. 14. – С.26-34.
27. Глебов И.Н. О музыкально-творческих навыках у детей / И.Н. Глебов // Музыкальное воспитание в школе: Сб. статей /Авт. предисловия и сост. О.Апраксина. – М.: Музыка, 1970. – Вып. 6. – С. 13–17.
28. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления. – М., 1969. – С. 531-537.
29. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
30. Горальский А.П. Пути изучения творчества / А.П. Горальский // Вопросы психологии. – 1986. – № 5. – С. 175-176.
31. Горюнова Л.Л. Развитие ребёнка как его жизнетворчество / Л.Л. Горюнова // Искусство в школе. – 1993. – № 1. С. 15-21.
32. Грищенко Н.В. Феномен творчості: філософсько-онтологічні засади / Н.В. Грищенко. – Харків, 1995. – 180 с.
33. Гродзенская Н.Л. Школьники слушают музыку / Н.Л. Гродзенская. – М.: Просвещение, 1969. – 77 с.
34. Громов Е.С. Художественное творчество / Е.С. Громов. – М.: Политиздат, 1970. – 263 с.
35. Гураш Л. Відчуті і збагнуті: теорія і методика / Л. Гураш // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 6-7.
36. Дем'янчук О.Н. Формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи / О.Н. Дем'янчук. – К.: Вища школа, 1994.
37. Дорошенко Т.В. Ігри у навчанні музики / Т.В. Дорошенко // Початкова школа. – 1996. – № 4.– С. 38-41.

38. Дорошенко Т.В. Розвиток творчих здібностей на уроках музики: методичні рекомендації / Т.В. Дорошенко // Початкова школа. – 2001. – № 4. – С. 34-37.
39. Дружинин В.М. Психология общих способностей / В.М. Дружинин. – СПб: Питер Ком, 1999. – 368 с
40. Жовчак З.В. Виховання школярів засобами мистецтва / З.В. Жовчак // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 3. – С. 18-20.
41. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
42. Занков Л.В. Проблема начального обучения / Л.В. Занков // Советская педагогика. – 1973. – № 11. – С. 30-31.
43. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів / І.А Зязюн, Н.Е. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та інші. – К.: ІЗМН, 1998. – 156 с.
44. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца. Кн. для учителя / Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
45. Как построить свое “Я” / [под ред. В. П. Зинченко]. – М. : Педагогика, 1991. – 136 с.
46. Кальчук М І. Авторська програма елективного курсу основ театрального мистецтва / М.І. Кальчук // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 35-37.
47. Клименко В. В. Психологические тесты таланта / В. В. Клименко. – Харьков : Фолио, 1997. – 414 с.
48. Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: довідково-методичне видання / [упоряд. : М. С. Демчишин, О. В. Гайдамака]. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 160-211.
49. Ковалив В. Я. Методика музичного виховання на релятивній основі / В. Я. Ковалив. – К. : Музична Україна, 1972. – 149 с.
50. Коган В.З. Понятие „активность личности” как категория социальной психологии / В.З. Коган. – М.: Педагогика, 1971. – 130 с.

51. Комаровська О. Музика, театр, хореографія у позаурочний час : практичні поради з організації художньої діяльності школярів / О. Комаровська // Шкільний світ. – 2005. – № 32. – С. 1-24.
52. Кондратьева С.В. Педагогические аспекты проблемы понимания людьми друг друга / С.В. Кондратьева // Психология межличностного познания. – М., 1981. – С. 80-85.
53. Концепція загально середньої освіти (12-річна школа) // Початкова школа. – 2002. – №№ 2, 3. Розділ III.
54. Кучерявый А.Г. Педагогика и психология детского творчества (Аспект самоформирования умений организовывать творчество детей): Учебное пособие / А.Г. Кучерявый – К., 1998. – 193 с.
55. Левин В.А. Воспитание творчества / В.А. Левин. – М.: Знание, 1977.
56. Лейтес Н. Г. Умственные способности и возраст / Н. Г. Лейтес. – М. : Педагогика, 1971. – 279 с.
57. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – [2-е. изд.]. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
58. Лук А. Н. Психология творчества / А. Н. Лук. – М.: Наука, 1978. – 126 с.
59. Люблинская А.А. Очерки психологического развития ребёнка. / А.А. Люблинская. – М.: Просвещение, 1965. – 36 с.
60. Матюшин А.К. Концепція творческой одарённости / А.К. Матюшин // Вопросы психологи. – 1989. – № 6. – С. 29-33.
61. Маслоу А. Самоактуалізація / А. Маслоу // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 88-92.
62. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. М. Масол. – Харків : Веста : Видавництво “Ранок”, 2006. – 256 с.
63. Медведева И. Я. Куклотерапия, или что такое драматическая психозелевация / И. Я. Медведева, Т. Л. Шишова // Театр, где играют куклы : пьесы, методика, программа. – М. : ВЦХТ, 1999. – С. 98-104.
64. Науменко С.І. Основи вікової музичної психології / С.І. Науменко. – К.: Український центр творчості та юнацтва, 1995. – 103 с

65. Неменский Б. М. Мудрость красоты: кн. для учителя / Б. М. Неменский. – [2-е изд.] – М. : Просвещение, 1987. – 255 с.
66. Никитина Г. В. Формирование творческих умений в процессе профессионального обучения / Г. В. Никитина, В. Н. Романенко. – СПб. : Изд. С.-Петербургского университета, 1992. – 168 с.
67. Огороднов Д. Є. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе / Д. Є. Огороднов. – К. : Музична Україна, 1981. – 166 с.
68. Онофрійчук Л.М. Соціалізація школярів засобами театралізованих ігор. Україна-Польща: економічні та соціальні виклики 2030: електронний Збірник матеріалів Міжнародної міждисциплінарної конференції (Варшава, Польська Республіка), – Варшава, 2017. – С. 145-148.
69. Онофрійчук Л. М. Комплексне застосування засобів виразності у створенні художнього образу лялькового театру / Л. М. Онофрійчук // Наукові записки. Вип. 9. (Серія : Педагогіка і психологія). – Вінниця : ВДПУ, 2004. – С.77-81.
70. Павленко Ю.І. Щоб учитися було цікаво / Ю.І. Павленко. – К.: Вища школа, 1989. – 120 с.
71. Павлов В.Д. Формирование творческого воображения учащихся (на материале обучения учащихся 3-6 классов изобразительному искусству): автореф. дис. к. п. н.: спец. 02.03.05 – К., 1973. 27 с.
72. Паламарчук А.І. Позакласна музично-виховна робота зі школярами молодших класів / А.І. Паламарчук // Музика в школі. – 1981. – С. 16.
73. Паронова В. Дитячий театр. Казки: Сценарії та маски. / В. Паронова. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004.
74. Печерська Е. Казкові сюжети на уроках музики / Е. Печерська // Початкова школа. – 1996.– № 11. – С. 33.
75. Платонов К. К. О системе психологии / К. К. Платонов. – М : Мысль, 1972. – 216 с.

76. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1972. – 312 с
77. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. – М. : Наука, 1976. – 303 с.
78. Приходченко К. І. Витоки творчості. Розробки уроків та позакласних заходів з розвитку творчих здібностей учнів. Посібник. / К.І. Приходченко. – К.: Сталкер, 1998.– 410 с.
79. Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя: Материалы Всесоюзной научно-практической конференции. – Полтава, 1991. С. 209-211.
80. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навчальний посібник / В.В. Рибалка. – К.: ІЗІМН, 1996. – 236 с.
81. Ригина Р.С. Уроки музыки в начальных классах / Р.С. Ригина. – М.: Просвещение, 1979.
82. Рогозіна В.О. Особливості методики розвитку творчих здібностей школярів / В.О. Рогозіна // Мистецтво та освіта. – 1997. – № 2. – С. 8-10.
83. Роджерс К.К. Вчитися бути вільним. Гуманістична психологія: Антологія: Навчальний посібник для студентів у 3-х т. / Ред. Трач Р., Боліс Г. / К.К. Роджерс. – Пульсари, 2001. – Т. 1. Гуманістичні підходи в загальній психології в загальній психології ХХ століття. 252 с.
84. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – С. 14-16.
85. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
86. Ростовський О. Які почуття передає музика / О. Ростовський, Л. Хлебнікова // Початкова школа. – 2001. – № 9. – С. 39-42.
87. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : ЗАО “Питер”, 1999. – 720 с. – (Сер. “Мастера психологии”).

88. Руденко Н. К. Формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва: автореф. дис. к. п. н.: 13.00.02 / Н. К. Руденко. – К. – 2004. – 22 с.
89. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька / О. П. Рудницька – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
90. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності: Навчальний посібник для молодших школярів / О. Я. Савченко – К.: Освіта, 1995. – 159 с.
91. Силіна Г. Т. Питання формування творчої активності дітей молодшого шкільного віку в педагогічній літературі кінця XIX початку XX століття / Г. Т. Силіна // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Херсон, 2001. 14. – С. 39-43.
92. Скрипник М. І. Інтерактивне навчання: основні поняття / М. І. Скрипник // Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – С. 30-43.
93. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоєва. – К. : Поліграф-книга, 1996. – 405 с.
94. Смагло Н. С. Сучасні аспекти розвитку творчої особистості. Філософія освіти / Н. С. Смагло // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2002. – № 3. – С. 32-35
95. Сухомлинский В. О. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / В. О. Сухомлинський. – М. : Педагогіка, 1981. – Т. 3. – С. 152-160.
96. Театр, семья, школа / Сост. Ю. А. Зубков. – М.: Просвещение, 1975.
97. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Избранные труды: В 2-х т. т./ Б. М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 1. – С. 42.
98. Тушева В. Творчі завдання на уроках музики / В. Тушева // Початкова школа. – 1997. – № 6. – С. 30-33.
99. Уланова С. І. Світоглядно-методологічні основи формування музично-естетичної культури // Художня освіта і проблема виховання молоді. Зб. наук. статей / С. І. Уланова – К.: Міносвіти України, ІЗМН, 1997. – С. 10.

100. Усова А. В. Формирование у учащихся учебных умений / А. В. Усова, А. А. Бобров. – М. : Знание, 1987. – 80 с. – (Сер. “Педагогика и психология” ; №7
101. Черноиваненко Н. М. Методика музыкального воспитания в школе / Н.М. Черноиваненко, Л.Г. Дмитриева. – М.: Просвещение, 1989. – С.20.
102. Шацкая В. Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. / В.Н. Шацкая. – М.: Педагогика, 1975. 197 с.
103. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : учеб.-метод. пособие / Г. П. Шевченко. – К. : Рад. шк., 1985. –144 с.
104. Шинкаренко А.І. Урок музики, як урок мистецтва / А.І. Шинкаренко // Початкова школа. – 1996. – № 4. – С. 33-36.
105. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 1996. – 92 с.
106. [https://pidruchniki.com/1328102259855/meditsina/funktsionalna\\_asimetriya\\_mozku](https://pidruchniki.com/1328102259855/meditsina/funktsionalna_asimetriya_mozku)
107. <http://docplayer.ru/40761197-Korrekcija-agressivnogo-povedeniya-podrostkov-metodom-art-terapii.html>